

Федушак-Паславська Ганна Михайлівна,
доцент кафедри історії держави, права
та політико-правових учень Львівського
національного університету імені Івана
Франка, кандидат юридичних наук, доцент

ЦИВІЛІЗАЦІЙНИЙ ПІДХІД В ІСТОРИЧНО-ПРАВОВИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ

Попри те, що майже тридцять років уже немає потреби «освячувати» закони й інші нормативні акти тоталітарної держави ідеями юридичного позитивізму, відколи українським ученим не дають, за влучним висловом професора М. В. Костицького, «імперативних заявок тоталітарного режиму» [1, с. 11], а підходи під час дослідження історично-правових явищ залишаються такими самими.

Цивілізаційний підхід, поряд із формаційним і хронологічним, має зайняти належне місце серед сукупності засобів, які дають змогу виявити суть та визначити тенденції, перспективи розвитку історично-правових явищ. Основною категорією цивілізаційного підходу є поняття «цивілізація», яке, попри визначення одного із засновників цивілізаційної теорії А. Дж. Тойнбі, трактують у двох значеннях: 1) цивілізація як протилежність варварству; 2) як синонім специфічної локалізованої культури.

На нашу думку, цивілізаційний критерій слід застосовувати як аксіологічний, виокремлюючи, порівнюючи та зіставляючи цінності східної (азійської) і західної (європейської) локальних цивілізацій. Цінностями є глибинні життєві орієнтації груп людей або ширших спільнот, які визначають цілі життя та переконання. Отож, цінності західної локальної цивілізації, зокрема, названі перелічені в ст. 2 Договору про Євросоюз [2], мають стати аксіологічним критерієм в історично-правових дослідженнях.

З огляду на те, що розвиток європейської цивілізації ґрунтується на ідеї, згідно з якою держава є об'єднанням вільних і рівних індивідів, а людина від природи наділена невід'ємними правами та свободами, то в курсах історії держави і права слід акцентувати на процесах розвитку права. Адже природнича концепція виходить із первинності права та

штучності держави. У них правом є система норм, які регулюють суспільні відносини, а закон – це лише один із таких регуляторів, який має вищу юридичну силу, оскільки реалізація його норм забезпечена силою державного примусу. Щоправда, закон у правовій державі має відповідати праву.

Кожен із напрямів історично-правового дослідження має власне місце, що відповідає його предмету. Історія політичних і правових учень розкриває еволюцію тих ідей-цінностей, що закріплені в Договорі про Євросоюз, Історія держави і права визначає закономірності й особливості інституціалізації ідей-цінностей у процесі розвитку правових систем різних народів світу в різні історичні періоди. Зокрема, дослідження з історії української політико-правової думки й історії держави та права України не лише визначають особливості розвитку інститутів і установ, виявляють форми існування ідей-цінностей у правовій свідомості українців у різні періоди, а й дають підстави стверджувати про єдність західноєвропейської та української правової культури, перспективність їхньої подальшої конвергенції.

Аналіз текстів пам'яток українського права XVIII ст., більшість із яких були кодифікаціями чинного права («Права, за якими судиться малоросійський народ» 1743 року, «Зібрання цивільних законів, чинних у Малоросії» 1807 року, «Суд і розправа в правах малоросійських» 1750–1758 років, «Екстракт малоросійських прав» 1767 року) і закріплювали такі цінності, як право власності, володіння, інші речові права, можливості особи розпоряджатися своїм майном, свободу договору; визначали судову систему й судочинство, обґрунтовували незалежність судів Гетьманщини; встановлювали автономію права України тощо, свідчить про високий рівень українського права і, крім того, є необхідним матеріалом для дослідження еволюції окремих інститутів різних галузей українського права. Застосований цивілізаційний критерій свідчить про їх «європейськість».

Оскільки серед цінностей європейської цивілізації центральне місце посідає особа з її правами й обов'язками, то цей напрям також слід розвивати кожній із зазначених історично-правових дисциплін. Сучасне європейське право, яке «виросло» на римському праві, характеризується персоналізмом. Усвідомлюючи, що особа є не лише суб'єктом

права, а, насамперед, його метою, укладачі «Інституцій» вважали за необхідне розпочати виклад з осіб, адже «не достатньо знати права, якщо ігноруються особи, заради яких вони встановлені» [3, с. 20–21]. Проте до того часу, коли доктрина і практика почали визнавати людину суб'єктом суспільно-історичної діяльності та культури, коли в політико-правових ученнях запанував антропоцентризм, необхідно було залишити в минулому поділ людей на вільних і рабів, інші види нерівності, а також теоцентризм. І лише згодом, наголосивши на рівності всіх людей перед Богом, задекларувала рівність християнська ідеологія. Християнство по-новому визначило становище особи. Тепер держава вже не виходить із привілеїв чи заслуг особи, для неї особа має гідність, завдяки чому, незалежно від місця в державі, їй надаються всі відповідні права, що, на думку українського філософа П. Юркевича, надавало новій державі здатності приймати до свого національного середовища все людське [4, с. 143–150].

Хоча зі часів середньовіччя кожна людина мала своє місце і відповідний правовий статус, у Новий час усіх людей проголошено рівними суб'єктами права. Щоправда, залишалися станові привілеї, статева, расова дискримінація, майнова нерівність. Грунтуючись на досягненнях тогочасної правової думки, Декларація незалежності США (1776) наголошувала на тому, що людей створено рівними і вони мають невід'ємні права, що «...уряди встановлюються між людьми на те, щоб забезпечувати ці права, а влада урядів походить із згоди тих, ким вони управляють...». Якщо зловживання владою, спрямовані на підпорядкування народу «абсолютному деспотизму, тоді народ має право й обов'язок повалити такий уряд» [5].

Слід також акцентувати на питанні відношення особа–суспільство–держава, що є показовим для визначення рівня розвитку локальної цивілізації або її типу (східна, західна), оскільки саме в цій сфері закладаються основи відносин між індивідами (вертикальні, горизонтальні), характер владних відносин панування–підпорядкування.

Дослідження історично-правових явищ із застосуванням цивілізаційного критерію сприятиме тому, що українська правова наука, визначившись із цінностями, зможе дати

об'єктивні оцінки своєї історії права і держави, виявити недоліки, іноді й регрес у їх розвитку та з'ясувати справжні причини цього. Це дасть змогу уникати помилок; модифікувати, спрямувавши на позитив, окремі негативні риси української ментальності. Маючи підґрунтям власні досягнення і перемоги, українці зможуть позбутися комплексу меншовартості, який є руйнівним як для національної правової свідомості, так і для перспектив українського державотворення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Костицький М. В. Філософія права як наука і навчальна дисципліна / М. В. Костицький // Філософські та психологічні проблеми юриспруденції: Вибрані наукові праці. – Чернівці: Рута, 2008. – С. 9–17.

2. Договір про Євросоюз [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_029. – Назва з екрана.

3. Институции Юстиниана / пер. с лат. Д. Расснера; под ред. Л. Л. Кофанова, В. А. Томсинова. – М.: Зерцало, 1998.

4. Юркевич П. Історія філософії права. Філософія права. Філософський щоденник / П. Юркевич. – Київ: Укр. світ, 2000.

5. Декларація незалежності Сполучених Штатів Америки [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://www.hai-puzhnyk.in.ua/doc2/1776%20\(07\)%2004.USA.php](http://www.hai-puzhnyk.in.ua/doc2/1776%20(07)%2004.USA.php). – Назва з екрана.

Харченко Світлана В'ячеславівна,
професор кафедри педагогіки та
психології факультету № 3 Харківського
національного університету внутрішніх
справ, кандидат психологічних наук,
доцент

УМОВИ ЕФЕКТИВНОГО МОВНОГО ВПЛИВУ В ЮРИДИЧНІЙ ПРАКТИЦІ

Останніми роками у психологічній літературі в контексті підготовки поліцейських акцентують на проблемах маніпулювання та протидії маніпулюванню у процесі ділового спілкування, невербальній складовій комунікації. Недостатньо